

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN VIER DIALOOGBIJENKOMSTEN
OVER STAAT VAN HET DIER 2024

RAAD VOOR
DIERENAANGELEGENHEDEN

Doel en activiteiten van de raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur gevraagd of op eigen initiatief adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn, inclusief diergezondheid en ethische vraagstukken. De RDA behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: gehouden en niet-gehouden (in het wild levende) dieren, hobbydieren, gezelschapsdieren en productie- en proefdieren. De Raad bestaat uit ongeveer veertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of rugenspraak zitting in hebben.

Woord Vooraf

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) wil weten hoe mensen naar dieren kijken, en of daar trends in waarneembaar zijn. Daarom herhaalde de RDA de publieksenquête *Staat van het Dier*, die in 2019 voor het eerst werd afgenomen. Uit die tweede editie blijkt dat mensen – zelfs na een bewogen periode met veel tegenslagen zoals corona, oorlog en vogelgriep – onverminderd om dieren geven. Hoe past de manier waarop we nu dieren houden en met dieren omgaan bij de wens voor meer dierenwelzijn?

In vervolg op de enquête in 2019 ontwikkelde de RDA de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij. Die zijn breed omarmd. Maar kunnen ze ook andere diergroepen helpen, zoals gezelschapsdieren en proefdieren? En hoe houdt een dierwaardige houderij zich tot andere maatschappelijke opgaven, zoals milieu en klimaat? Zijn de doelen waarvoor we dieren gebruiken vanuit dierenwelzijnsoogpunt nog wel acceptabel? Hoe kan het welzijn van dieren beter worden geborgd? Onder meer uit het RDA Congres van 2023 en input van de Raadsleden kwamen een aantal thema's en

prangende vragen naar boven die de nieuwe meerjarenagenda van de RDA vormen.

Staat van het Dier 2024 vormt de komende jaren de basis voor de RDA-activiteiten. Daarbij is de inbreng vanuit een ieder die dieren een warm hart toedraagt cruciaal en dus organiseerde de Raad in 2024 weer vier regionale dialoogbijeenkomsten. Het publiek bestond uit een gemêleerd gezelschap van dierenartsen, veehouders, faunabeheerders, dierenbeschermers, wetenschappers, ondernemers, beleidsmedewerkers en anderszins geïnteresseerden. De bijeenkomsten waren voor ons weer een feestje. We hebben nieuwe mensen gesproken en kritische noten opgepikt. We zijn uitgedaagd om onze vleugels verder uit te slaan. En we zijn blij met de herkenning van onze beschouwingen. Laat dit verslag vooral een tussenstap zijn, de Raad blijft geïnteresseerd in uw mening: waar moet het over gaan als het over dieren gaat?

Jan Staman, Voorzitter Raad voor Dierenaangelegenheden

Marc Schakenraad, Secretaris-Directeur Raad voor Dierenaangelegenheden

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN VIER DIALOOGBIJEENKOMSTEN
OVER STAAT VAN HET DIER 2024

RAAD VOOR
DIERENAANGELEGENHEDEN

Vier dialoogbijeenkomsten, vier thema's

De vier bijeenkomsten verspreid over het land – die op de volgende pagina's aan bod komen – hadden allemaal hun eigen bijzondere sfeer, samenstelling en insteek. De gemene deler was dat ze werden ingeleid met een korte toelichting op *Staat van het Dier 2024*.

Staat van het Dier 2024: de notendop

Dierwetenschapper Karel de Greef (in Leeuwarden, Utrecht en 's-Hertogenbosch) en hoogleraar publiek leiderschap Gerda van Dijk (in Deventer) presenteerden in elke bijeenkomst de belangrijkste uitkomsten, beschouwingen en schurende kwesties uit *Staat van het Dier 2024*. Ze lieten kort het schema van de zes leidende principes voor een Dierwaardige veehouderij zien. Ook namen ze de aanwezigen mee door de uitkomsten van *Staat van het Dier*, die onder meer aantonen dat de afstand tot dieren kleiner wordt, en dat de wenselijke gelijkwaardigheid tussen dier en mens toeneemt. Het publiek is kritisch als het gaat om onze omgang met dieren.

Schurende kwesties

Bij de drie schurende kwesties waar in *Staat van het Dier 2024* op wordt ingezoomd, stonden de Raadsleden even stil. De eerste is 'zonder dierenwelzijn geen diergezondheid', een thema waarbij een zekere gerichtheid op economie en voedselveiligheid het dierenwelzijn nog wel onder druk kan zetten. Nog zo'n schurende kwestie is hoever we mogen gaan in het aanpassen van dieren, bijvoorbeeld in de fokkerij. En de derde is wet- en regelgeving. 'We moeten er iets dieper over nadenken: welke positie heeft het dier überhaupt in wet- en regelgeving?'

Het uitgangspunt voor de RDA is om de leidende principes elke keer als leidraad te nemen. 'Zo kun je denken over dierenwelzijn, ook als je het hebt over andere dieren dan productiedieren', aldus De Greef (foto links). 'Bovendien zijn er allerlei maatschappelijke ontwikkelingen waarbij de RDA kan zeggen: moeten we niet even nadenken of het dier ook hier een rol in speelt?'

'Dierenwelzijn is belangrijk', besloot De Greef. 'We werken eraan en willen graag horen wat jullie belangrijk vinden.'

Focus op vier thema's

Na de toelichting op *Staat van het Dier* was het bij iedere bijeenkomst de beurt aan een tweede Raadslid om de uitkomsten te koppelen aan het specifieke thema van de dag. In Leeuwarden deelde Bas Rodenburg kennis en context over het (meten van) welzijn van dieren in de veehouderij. In Utrecht paste hij de leidende principes voor een dierwaardige houderij toe op huisdieren en (onder meer) de paardensector. In Deventer koppelde Merel Langelaar de uitkomsten van aan de positie van het dier in maatschappelijke uitdagingen zoals het woningtekort, corona en oorlogen. In Den Bosch zoomde Jan van der Valk in op het gebruik van proefdieren. Na de presentaties gingen de Raadsleden, ondersteund door het RDA-stafbureau, in verschillende samenstellingen in dialoog met de deelnemers. Doel was om reacties, inzichten en suggesties voor de meerjarenagenda van de RDA te verzamelen.

Sprekers en hun achtergrond

Gerda van Dijk (hoogleraar publiek leiderschap)

Karel de Greef (onderzoeker Livestock Research Wageningen University & Research)

Merel Langelaar (directeur BPRC, hoogleraar One Health Governance aan de UU)

Bas Rodenburg (hoogleraar dierenwelzijn aan de Universiteit Utrecht)

Marc Schakenraad (secretaris-directeur RDA)

Jan Staman (voorzitter RDA)

Jan van der Valk (medisch bioloog, lid Centrale Commissie Dierproeven)

‘In verbinding in kleine stapjes vooruit’

Dierwaardige veehouderij

Locatie: Oranjehotel Leeuwarden

Datum: 28 oktober 2024

‘De RDA probeert op een niet-polariserende, open en verkennende manier problemen te beschrijven. En hoe kun je dan samen begaanbare wegen vinden? Dat is de uitdaging waar we voor staan’, aldus RDA-voorzitter Jan Staman (foto onder) die de eerste bijeenkomst in het Oranjehotel in Leeuwarden opende. Een diverse groep aanwezigen uit ver-

schillende sectoren – van (gepensioneerd) dierenarts tot veehouder, van onderzoeker tot Statenlid van PVV, BBB en PvdD – was er aanwezig.

Het dier het dier laten zijn

Na de introductie op *Staat van het Dier 2024* door Karel de Greef was het woord aan Bas Rodenburg. ‘Dit zijn de zes leidende principes waaraan zou moeten worden voldaan om tot een dierwaardige veehouderij te kunnen komen’,

zei hij terwijl hij naar het figuur op het scherm wees. 'Een deel zal bekend voorkomen, zoals goede zorg voor dieren en een goed dak boven hun hoofd.' Als een dier controle heeft over zijn omgeving, en zich kan aanpassen aan wat op hem afkomt, is dat misschien wel de slotsom voor een positieve emotionele toestand.

'Gedrag van dieren is de sleutel voor het aanpassingsvermogen', aldus Rodenburg. En: 'Als een dier het koud heeft zal het beschutting zoeken. Als het honger heeft, zal het gaan eten. Als een kip of varken niet kan scharrelen, blijft er iets onvervuld. Wanneer een dier dat natuurlijke gedrag vertoont, maakt het endorfine aan en voelt het zich daar lekker bij.' Rodenburg gaf aan dat we ons inmiddels realiseren dat dieren gevoel hebben, waar we dus rekening mee moeten houden. Hij vertelde dat er meerdere methodes zijn om te meten hoe dieren zich voelen. Ook liet hij zien dat verschillende gedragsbehoeftes aansluiten bij de leidende principes. Die kunnen behulpzaam zijn bij het toepassen van de principes. Belangrijk, want 'we willen het dier dier laten zijn.'

Stip aan de horizon

Na het plenaire deel gingen de aanwezigen in kleine groepen in dialoog over de vraag hoe de leidende principes kunnen worden toegepast. Wat is er nodig om vervolgstappen te kunnen zetten richting een dierwaardige veehouderij? Wat houdt de dialoogdeelnemers wakker, en welke kansen zien ze? Een gezamenlijke stip aan de horizon is broodnodig, daar waren de aanwezigen het over eens. 'Om daar te komen, is een integrale aanpak met prioritering nodig.' De RDA kan hieraan bijdragen door kennis en ervaring te (helpen) delen. Ook concrete resultaten zijn belangrijk. 'Maak verbeteringen in de veehouderij meetbaar, door onderzoek te doen en pilots uit te voeren', stelden aanwezigen voor. 'En verlies het verdienmodel van de veehouder hierbij niet uit het oog.'

Vertrouwen als voorwaarde voor succes

Samenwerking is cruciaal voor succes, vonden de aanwezigen. Want alleen in verbinding kun je echt stappen zetten die iedereen kan volgen. Daarbij moet ook de consument aan het einde van de keten worden betrokken. 'In verbinding kunnen we in kleine stapjes vooruitkomen.' De grootste voorwaarde voor succes is misschien wel om in het huidige sterk gepolariseerde klimaat eerst het vertrouwen in elkaar terug te krijgen. Dan kun je vooruit. 'Durf het bestaande los te laten', maar ook: 'Loop niet te ver voor de muziek uit, anders zet de praktijk de hakken in het zand.'

‘Hoe geef je het dier structureel een stem?’

Maatschappelijke uitdagingen: plaats voor dieren

Locatie: Pillows Luxury Boutique hotel, Deventer

Datum: 5 november 2024

Op dinsdag 5 november vond in Deventer de tweede bijeenkomst plaats, over het thema ‘Maatschappelijke uitdagingen: plaats voor dieren’. Na een kort welkom van secretaris-directeur van de RDA Marc Schakenraad gaf raadslid Gerda Van Dijk (foto boven) een toelichting op *Staat van het Dier 2024*. Erna nam Raadslid Merel Langelaar het stokje over. Zij stond stil bij ecosystemen en biodiversiteit, en bij hoe we

reageren op ontwikkelingen zoals klimaatverandering. De centrale vraag hierbij was: hoe geef je dieren een stem in maatschappelijke ontwikkelingen? Welke vragen moeten er gesteld worden?

Win-win in recreatie?

Over deze vragen gingen de deelnemers in kleine groepen in dialoog, aan de hand van vier concrete casussen: de druk van recreatie, het woningtekort, de toename van kwetsbare bewoners en een structurele stem voor dieren an sich.

Recreatie is een thema dat veel interessante vragen opwerpt. Een toename in het gebruik van buitenruimtes zorgt voor meer druk op natuurgebieden. En er wordt bijvoorbeeld ook meer gerecreëerd mét dieren. Welke mens-dier conflicten kunnen ontstaan? Welke voorbeelden uit het buitenland zijn voor Nederland interessant? Recreatie is voor velen bovendien een verdienmodel, maar bij welk model hebben dieren ook baat? Kun je daarin een win-win situatie creëren?

Dier in een kwetsbaar huishouden

Veel mensen hebben huisdieren maar bij sociale – vaak gestapelde – problematiek is er een grotere kans dat er niet goed voor dieren wordt gezorgd. Deze dieren zijn alleen vaak niet in beeld bij de hulpverleners. Ook bij het onderwerp ‘toename van kwetsbare bewoners’ komen dus veel vragen naar boven. Zijn mensen zich eigenlijk wel altijd bewust van hun zorgplicht naar het dier? Waar houdt deze zorgplicht op, en wie neemt deze over als iemand niet meer in staat is voor een huisdier te zorgen? Maar ook fundamentele vragen kwamen aan bod: zien wij het huisdier als gelijkwaardig gezinslid? Hebben alle mensen eigenlijk wel het ‘recht’ om huisdieren te kopen? Er zou ook nagedacht moeten worden over een landelijk belegde structuur, waardoor ad hoc oplossingen niet meer nodig zouden zijn.

Woningbouw ten koste van natuur

Het huidige woningtekort heeft logischerwijs als gevolg dat er meer gebouwd moet worden. Dit is van invloed op de natuur en de dieren die daar leven. Hoe ga je om met de dieren die rond die (te bouwen) huizen leven? En (hoe) compenseer je de natuur die bij de bouw verloren gaat? Leidt dat tot extensivering van landbouw, waar andere diersoorten weer onder zouden kunnen lijden? Is de ene soort meer waard dan de ander? Het is belangrijk antwoorden te krijgen op vragen als ‘op welke dieren heeft de bouw in-

vloed, op lange en korte termijn?’ Ook onderwerpen als het potentieel verdwijnen van een diersoort in het voordeel van een andere moeten aan de orde komen.

Een structurele stem

Welke vragen moeten we stellen als we de stem van het dier structureel mee willen nemen bij maatschappelijke ontwikkelingen? De vierde groep boog zich over dit overkoepelende vraagstuk en produceerde in rap tempo ruim twintig uiteenlopende vragen, waaronder deze: over welke dieren hebben we het? Hoe zorgen we dat actoren en houders intrinsiek gemotiveerd zijn welzijn van dieren te verbeteren? Mag iedereen zomaar een dier houden? Hoe gaan we om met dieren in de natuur? Wanneer zijn we eigenlijk tevreden? En wie bepaalt dat?

‘Kennisverspreiding is nodig’ Dierwaardige houderij

Locatie: Fort aan de Klop, Utrecht

Datum: 19 november 2024

Op dinsdag 19 november vond in Utrecht de derde bijeenkomst plaats, ditmaal met het thema ‘Dierwaardige houderij’. Karel de Greef gaf wederom een toelichting op *Staat van het Dier 2024* en Bas Rodenburg (foto onder) zoomde in op de zes leidende principes Dierwaardige veehouderij, die ook kunnen worden toegepast op andere sectoren. Hij stipte

thema’s aan als de erkenning van de intrinsieke waarde en integriteit van dieren, en stond net als in Leeuwarden stil bij methodes om te meten hoe dieren zich voelen.

Wat is goed?

In het tweede deel van de bijeenkomst gingen de aanwezigen in dialoog aan de hand van stellingen over toepassing van de leidende principes in met name de paarden- en hondensector. Wat gaat goed? Waar kan winst geboekt worden?

De middag werd afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste inzichten.

De Greef: 'De houding, die is wel goed. Mensen willen wel. Maar er klonk vaak 'wat is goed'? Die duidelijkheid, daar is behoefte aan. Dierwaardige ontwikkeling is toch het minimale wat we willen. En hier hoor ik: de richting is duidelijk, de principes zijn oké, maar er moet nog wel wat gebeuren.' Volgens deelnemers kan veel winst behaald worden met het verspreiden van onafhankelijke kennis, niet alleen gericht op volwassenen maar ook op kinderen. Ook het belang van het blijven voeren van dialoog werd benadrukt. 'Wat me opviel is dat het veel ging over niet alleen kennis zenden, maar ook echt de dialoog opzoeken met de dierhouder', merkte Rodenburg op. Het ontbreekt soms aan de juiste expertise en tools. 'Hoe kun je dingen inzichtelijker maken, hoe zie ik aan mijn hond of paard wat zijn emotionele toestand is?'

Bewustzijn en dialoog

Wat kan de RDA bijdragen? Volgens de deelnemers kan de Raad een belangrijke rol spelen bij kennisverspreiding en het aansturen op definities van wat 'goed is'. Maar misschien nog wel belangrijker is het faciliteren en begeleiden van de dialoog. 'De RDA heeft mensen van veel verschillende achtergronden bij elkaar gebracht om dialoog te voeren. Daar ligt de grote kracht. Het zou mooi zijn om meer van dit soort sectordialogen te organiseren.' Daarbij is het ook belangrijk dat de volgende stap gezet wordt: 'Wie spreek je aan ná de dialoog? Hoe zorg je dat er ook echt wordt overgegaan tot actie? Ook het bereiken van mensen buiten het vakgebied – en specifiek jonge mensen en kinderen – kan volgens aanwezigen een belangrijk speerpunt zijn. 'Kijk naar het aantal konijnen dat nog altijd alleen zit. Mensen wéten het niet. Bewustzijn, bewustzijn, bewustzijn.'

‘Proefdiergebruik in het onderwijs kan minder’ Proefdieren

Locatie: Kloosterhotel De Soete Moeder, ‘s-Hertogenbosch

Datum: 28 november 2024

De laatste van de vier bijeenkomsten vond plaats in ‘s-Hertogenbosch. Na een kort welkom van RDA-voorzitter Jan Staman vertelde Raadslid Karel de Greef over *Staat van het Dier 2024*, en deze keer werden de zes leidende principes Dierwaardige veehouderij gekoppeld aan het thema van de

dag: ‘Proefdieren is waar we het over gaan hebben. Het doel versus de middelen.’ ‘Met de verschuivende positie van dieren in de maatschappij wordt het in de toekomst wellicht minder goed te verdedigen dat we dieren nog gebruiken voor sommige van deze doeleinden’, aldus Raadslid Jan van der Valk (foto rechts). Zullen dierproeven voor andere doeleinden in de toekomst ook ter discussie komen te staan? ‘Dat is waar het vandaag over gaat.’ Van der Valk nam de

aanwezigen mee langs de vormen van proefdieronderzoek die er zijn: fundamenteel, toegepast op de mens, op dieren, toxicologisch onderzoek met een wettelijke basis, onderzoek ter bescherming van het milieu, voor het behoud van de diersoort en voor hoger onderwijs. Erna zette hij de dilemma's op een rijtje. Want legitimeert ieder doel het gebruik van proefdieren? Wie of wat bepaalt het belang eigenlijk, en hoe? Welke keuzes gaan we maken? Daarover praatten de aanwezigen in groepen verder.

Nice to know of need to know

Voor een deel van de aanwezigen was helder dat proefdiergebruik voor fundamenteel onderzoek hoog op de prioriteitenlijst zal blijven staan. Anderen waren niet zo overtuigd, en zouden liever onderscheid maken tussen nice to know en need to know. Fundamenteel onderzoek leidt misschien wel tot iets nuttigs, maar misschien ook niet. 'Zouden we daar dan ook minder prioriteit aan moeten geven, en zo tijd kopen om toe te werken naar alternatieven?' Dat toxicologisch en farmacologisch onderzoek voor hen dan weer wél prioriteit heeft, staat buiten kijf.

Ongerief

Een van de groepen stond langer stil bij de mening van de maatschappij. Hoe kijken mensen naar dieren en wat vinden ze belangrijk? Hoe belangrijk vinden ze het dat we onderzoek doen naar impact op het milieu? Of naar die ene zeldzame ziekte waarbij je misschien een of twee mensen redt? Ook ongerief kwam in de gesprekken aan bod als thema dat van invloed zou moeten zijn op prioritering. Ongerief in de breedste zin: zowel voor proefdieren nu als voor mens en dier wanneer er geen proefdiertesten meer zouden plaatsvinden. Over één ding leken de meeste aanwezigen het eens: 'Proefdiergebruik voor onderwijsdoeleinden heeft de minste prioriteit.'

Slotsom: stof tot nadenken

De vier opbouwende bijeenkomsten gaven de RDA veel stof tot nadenken. Het was mooi om te merken dat onze beschouwingen herkend werden, en dat het belang om te blijven zoeken naar een gedeeld begrip van 'dierwaardig' breed werd gedeeld. Rode draad door alle bijeenkomsten was de gedeelde zoektocht naar een herkenbare en consistente omgang met dieren. De dialogen lieten een grote diversiteit aan meningen en visies zien, maar een even zo grote openheid en welwillendheid om kennis te delen en samen stappen te zetten. De inzichten en suggesties van de aanwezigen zijn waardevol voor de overkoepelende agenda en de concrete zienswijzen waar de Raad de komende jaren mee aan de slag gaat.

2025, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag
© Sommige rechten zijn voorbehouden/Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals
vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding
3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie
<http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Tekst en foto's:

Lotte Stegeman

Opmaak en drukwerk:

Xerox, Den Haag

Raad voor Dierenaangelegenheden

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

www.rda.nl

info@rda.nl

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.